

Maria Stypułkowska

Trudna droga kobiet do wykonywania zawodów prawniczych

Palestra 38/9-10(441-442), 139-149

1994

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Maria Stypułkowska

Trudna droga kobiet do wykonywania zawodów prawniczych

Polska odzyskała niepodległy byt w 1918 r. po 150 latach niewoli, w czasie której ziemię jej podzielone były między trzy państwa zaborcze: Rosję, Prusy i Austrię. W momencie odzyskania niepodległości na terytorium Polski obowiązywały cztery różne systemy prawne, ustanowione przez państwa zaborcze (na terytorium byłego zaboru rosyjskiego panowały dwa różne systemy prawne: jeden na ziemiach wschodnich – identyczny, jak w całym cesarstwie rosyjskim, i drugi – bardziej liberalny – w województwach centralnych stanowiących tzw. Królestwo Kongresowe, utworzone podczas Kongresu Wiedeńskiego w 1815 r.). Ustawodawstwa wszystkich państw zaborczych ograniczały prawa polityczne i cywilne kobiet – kobiety nie mogły m.in. pracować w żadnym zawodzie prawniczym, nie były też dopuszczone do studiowania prawa na uniwersytetach.

Na ziemiach polskich zaborcy utrzymali trzy uniwersytety: w Warszawie, Krakowie i Lwowie.

Uniwersytet Warszawski został zamieniony przez Rosjan na uniwersytet carski z językiem wykładowym rosyjskim, a dostęp do studiów mieli tylko mężczyźni legitymujący się maturą uzyskaną w gimnazjach rządowych, w których językiem wykładowym również był rosyjski. Polacy w zaborze rosyjskim bojkotowali zarówno gimnazja rządowe, jak i Uniwersytet Warszawski. Uczęszczali do gimnazjów prywatnych z pol-

skim językiem wykładowym, a następnie studiowali na uniwersytetach rdzenie rosyjskich, np. w Petersburgu, Charkowie, Dorpacie, lub w zaborze austriackim na uniwersytetach krakowskim i lwowskim, względnie za granicą zwłaszcza w Szwajcarii i Francji. Do tych ostatnich miały dostęp również kobiety. Jednak liczba kobiet studiujących prawo nie była wielka, ponieważ nie mogły wykonywać żadnego zawodu prawniczego w swoim kraju.

Uniwersytet Warszawski stał się znów uniwersytetem polskim w sierpniu 1915 r. po inwazji niemieckiej w czasie wielkiej wojny. Kobiety zostały wówczas dopuszczone do studiów na wszystkich jego wydziałach, a pierwszą wśród nich, którą zapisano na Wydział Prawa, była Irena Kaliska (rok 1915, liczba albumu studentów – 61).

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, znajdujący się w zaborze austriackim, długo opierał się dopuszczeniu kobiet na studia, a najbardziej oporny był Wydział Prawa.

W 1894 r. po raz pierwszy Wydział Filozoficzny zezwolił indywidualnie trzem kobietom uczęszczać na wykłady, lecz jedynie w charakterze hospitantek, bez prawa uzyskania dyplomu¹. Po pewnym czasie kobiety uzyskały możliwość studiowania na Wydziale Filozoficznym i Medycznym.

Natomiast Wydział Prawa był zasadniczo przeciwny dopuszczeniu kobiet do

studiów prawniczych. Większość profesorów uważała, że „kobiety ze względu na szczególne właściwości ich temperamentu i ich uzdolnienia umysłowego nie posiadają odpowiedniej kwalifikacji, aby z pożytkiem dla dobra publicznego spełniać ważne obowiązki sędziego, prokuratora, adwokata, lub urzędnika administracyjnego, a więc, by móc po ukończeniu studiów prawniczych obrać jakąkolwiek z tych najważniejszych karier, do których właśnie te studia mają otwierać drogę”².

Jednakże z biegiem czasu pod presją organizacji kobiecych profesorowie Wydziału Prawa nieco złagodzili swoje stanowisko i na posiedzeniu Wydziału

Tak naprawdę kobiety zostały dopuszczone do studiowania na Wydziale Prawa UJ dopiero w 1919 r., po odzyskaniu niepodległości.

Kiedy w Polsce niepodległej kobiety uzyskały dostęp do niektórych zawodów prawniczych i miały realne szanse zdobycia także pozostałych, znacznie zwiększyło się zainteresowanie studentek wydziałami prawa, co ilustrują następujące liczby (dotyczą one jedynie Uniwersytetu Warszawskiego i Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, gdyż nie mogłam prowadzić żadnych badań na uniwersytetach lwowskim i wileńskim):

Liczba kobiet zapisanych na Wydział Prawa			Liczba kobiet, które uzyskały dyplomy na Wydziale Prawa		
Rok	Uniwersyt. Warszawski	Uniwersyt. Jagielloński	Rok	Dyplom na Uniw. Warsz.	Doktorat na UJ
1915	46	–	1920	1	–
1916	15	–	1921	6	–
1917	59	–	1922	4	–
1918	106	–	1923	13	–
1919	162	71	1924	46	1
1920	149	96	1925	50	1

w dn. 20 XI 1900 r. jednomyślnie opowiedzieli się, odpowiadając na pytanie austriackiego ministra oświaty, za dopuszczeniem kobiet do studiów prawa w charakterze słuchaczek nadzwyczajnych, a więc bez prawa uzyskania dyplomu. Tę samą opinię wyrazili 12 czerwca 1906 r.

Dopiero 5 lipca 1918 r. wyrażając opinię dla Senatu Akademickiego, Rada Wydziału uchwaliła większością ośmiu głosów przeciwko czterem, że Wydział Prawa nie sprzeciwia się dopuszczeniu kobiet do studiów prawniczych w charakterze słuchaczek zwyczajnych³.

Jeszcze przed odzyskaniem niepodległości na ziemiach polskich istniały różne tajne organizacje kobiece i mieszane, których działalność zmierzała zarówno do odzyskania niepodległego państwa, jak i uzyskania równouprawnienia kobiet. Kwestia kobieca łączyła się więc ściśle z kwestią narodową. Dlatego ruch emancypacyjny kobiet polskich przebiegał inaczej niż w pozostałych krajach europejskich.

Po rozbrojeniu wojsk niemieckich na terenach Polski w listopadzie 1918 r. naczelną władzę w kraju objął Józef

Piłsudski jako Tymczasowy Naczelnik Państwa. Sprawował ją do czasu zwołania Sejmu Ustawodawczego, który miał uchwalić konstytucję.

Jedną z zasadniczych kwestii było wówczas przyznanie kobietom czynnego i biernego prawa wyborczego. Delegacja organizacji kobiecych interweniowała w tej sprawie 14 listopada 1918 r. u Naczelnika Państwa i Premiera Rządu. Obaj zapewnili, że kobiety otrzymają równe prawa z mężczyznami⁴.

Obietnica została dotrzymana. Zarówno dekret o ordynacji wyborczej do Sejmu Ustawodawczego z 28 XI 1918 r. (Dz. Praw P.P. nr 18 poz. 46), jak i dekret o utworzeniu rad gminnych na obszarze b. Królestwa Kongresowego z 27 XI 1918 r. (Dz. Praw P.P. nr 18 poz. 48) oraz dekret o wyborach do rad miejskich na terenie b. Królestwa Kongresowego z 13 XII 1918 r. (Dz. Praw P.P. nr 20 poz. 58) przyznały kobietom na równi z mężczyznami czynne i bierne prawo wyborcze do Sejmu Ustawodawczego oraz rad gminnych i rad miejskich. Powyższe ustawy zdecydowały o politycznym równouprawnieniu kobiety polskiej. Jednak kwestia dostępu kobiet do zawodów prawniczych była sprawą odrębną i układała się rozmaicie dla każdego zawodu.

W Polsce istniały wówczas następujące zawody prawnicze: sędzia, prokurator, notariusz, adwokat, urzędnik conceptowy Prokuratury Generalnej.

Pierwszym zawodem prawniczym, który otworzył się w Polsce dla kobiet już w 1918 r., stała się adwokatura.

Dekret w przedmiocie statutu tymczasowego Palestry Polskiej z 24 XII 1918 r. (Dz. Praw P.P. nr 22 poz. 75) w art. 3 stanowił, że adwokatem może zostać

obywatel Państwa Polskiego **bez różnicy płci**, który spełnia określone warunki. Z tą chwilą zawód adwokata został otwarty dla kobiet nie tylko teoretycznie, ale i praktycznie.

W następstwie tego, pierwsza kobieta, Halina Wiewiórska, dopuszczona została już w 1919 r. do odbywania aplikacji, a po jej ukończeniu wpisana na listę adwokatów w 1925 r. i od tej chwili zawód ten rzeczywiście wykonywała. Inne kobiety poszły w jej ślady i liczba kobiet-adwokatów stale wzrastała.

Następujące liczby, dotyczące tylko Izby Adwokackiej w Warszawie, ilustrują szybki awans kobiet w adwokaturze: w 1926 r. była tylko 1 adwokatka i 11 aplikantek; w 1930 r. – 24 adwokatki i 52 aplikantek; w 1934 r. odnotowano już 89 adwokatów (na ogólną liczbę 1844 adwokatów) i 112 aplikantek (na ogólną liczbę 695 aplikantów)⁵. Kobiety nie stanowiły dużego procentu wśród ogólnej liczby członków palestry, jednakże ich liczba wzrastała w dość szybkim tempie. Ogółem w 1938 r. w całej Polsce mieliśmy już około 200 kobiet-adwokatów i 300 aplikantek adwokackich⁶.

Drugim zawodem prawniczym, który stał się dostępny dla kobiet w 1919 r., było stanowisko urzędnika conceptowego w Prokuratury Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej. Została ona utworzona dekretem z 7 II 1919 r. (Dz. Praw P.P. nr 14 poz. 181) jako urząd państwowy, mający za zadanie prowadzenie w sądach cywilnych spraw państwa, zawieranie umów majątkowych w imieniu Skarbu Państwa, wydawanie opinii i porad prawnych dla organów władzy i instytucji państwowych, opiniowanie projektów ustaw itp. Art. 13 dekretu, określający warunki, którym mają odpowiada-

dać urzędnicy Prokuraturii Generalnej, nie wyłączał kobiet. Nadto mianowany prezesem Prokuraturii Stanisław Buchowiecki nie żywił uprzedzenia do kobiet i chętnie przyjmował je do pracy. Pierwszymi kobietami-prawnikami, które rozpoczęły tu wykonywanie zawodu były: Maria Fuks – w 1923 r., Eugenia Szlichertówna – w 1924 r. i Grażyna Szmurłowa – w 1924 r.

Natomiast zawody sędziego, prokuratora i notariusza były ustawowo zamknięte dla kobiet do 1 stycznia 1929 r. Koniecznym warunkiem do piastowania tych stanowisk stało się odbycie aplikacji sądowej. Dekret o aplikacji sądowej z 8 II 1919 r. (Dz. Praw P.P. nr 18 poz. 225) w art. 1 wyraźnie stanowił, że aplikantem może zostać obywatel Państwa Polskiego płci męskiej. Natomiast kobiety mogą odbywać aplikację sądową jedynie jako przygotowanie do zawodu adwokackiego.

Pomimo że uchwalona 17 III 1921 r. przez Sejm Ustawodawczy Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (DzU nr 44 poz. 267) przyznała kobietom na równi z mężczyznami czynne i bierne prawo wyborcze do Sejmu (art. 12 i 13) i do Senatu (art. 36) oraz dostęp do piastowania urzędów publicznych (art. 96), cytowany wyżej dekret o aplikacji sądowej, dyskryminujący kobiety, pozostawał w mocy i uchylony został dopiero przez art. 297 prawa o ustroju sądów powszechnych z 6 II 1928 r. (DzU nr 12 poz. 93), które weszło w życie z dniem 1 I 1929 r. Dopiero wówczas kobiety uzyskały prawo do zajmowania stanowisk: sędziego, prokuratora i notariusza.

Rzeczywistość nie była jednak tak optymistyczna. Minister sprawiedliwości

ci, który decydował o obsadzaniu tych stanowisk, żywił przekonanie, że kobiety nie nadają się do tych zawodów i uzyskanie nominacji przez kobietę wydawało się wręcz niemożliwe.

A jednak w 1929 r. pierwsza kobieta mianowana została sędzią dla nieletnich w Warszawie. Była nią Wanda Wóytowicz. W 1932 r. sędziami zostały dwie dalsze kobiety: Wanda Kamińska – sędzią dla nieletnich w Warszawie (po Wóytowicz-Grabińskiej, która przeszła na stanowisko radcy w Ministerstwie Opieki Społecznej) i Kawasińska – sędzią dla nieletnich w Łodzi. Tak więc dostęp kobiet do sądownictwa związany był początkowo z tworzeniem sądów dla nieletnich, bardziej powołanych do wychowywania niż do karania, co łatwiej było pogodzić ze stereotypem charakteru kobiety.

Pierwszą kobietą, której powierzono orzekanie w sprawach dorosłych, była Maria Hasińska, mianowana sędzią sądu grodzkiego w Łodzi w 1937 r. po sześciu latach asesury, w czasie których bezskutecznie czekała na nominację. Mianowanie kobiet na stanowisko sędziego szło bardzo opornie. W 1938 r. zaledwie siedem kobiet miało nominacje sędziowskie. Dwie z nich były sędziami dla nieletnich (w Warszawie i Łodzi), jedna – w sądzie grodzkim (wydział karny w Warszawie), pozostałe zaś przydzielone były do sądów pracy, oddziałów pomocy prawnej i do hipoteki. Nominacje na asesorów sądowych uzyskało w tym czasie osiem kobiet⁷.

Jedna tylko kobieta, Iza Chojecka-Boniecka, została w 1936 r. przydzielona do prokuratury, jednak jedynie na stanowisko asesora, bez prawa występowania w sądzie. Pomimo że przełożeni uważali

ją za wybitnie uzdolnioną, minister sprawiedliwości uporczywie odmawiał jej nominacji na prokuratora. Niestety, zginęła ona od kuli hitlerowskiej w 1939 r.

Po drugiej wojnie światowej, w PRL, wszystkie zawody prawnicze otworzyły się dla kobiet. Zawód sędziego został wręcz sfeminizowany. Również w prokuraturze pojawiło się coraz więcej kobiet. Jednak zajęcie przez kobietę stanowiska kierowniczego było raczej wyjątkiem.

Do takich wyjątków należała nominacja Zofii Wasilkowskiej na stanowisko ministra sprawiedliwości w 1956 r. Zajmowała je tylko przez kilka miesięcy, przeprowadzając w resorcie wiele reform, zmierzających do podniesienia poziomu sądownictwa i jego niezawisłości. Była również pierwszą kobietą, którą mianowano sędzią Sądu Najwyższego w 1948 r.

Wymienione kobiety, które jako pierwsze otrzymały stanowiska w zawodach prawniczych, odznaczały się wybitnymi zdolnościami, umiłowaniem zawodu, pasją walki o prawa kobiety. Ich wielką zasługą stało się utworzenie drogi innym kobietom do wykonywania zawodów prawniczych przez czynny udział w zmianie dyskryminujących kobietę, a pozostałych z czasów zaborów, przepisów prawa cywilnego i rodzinnego oraz udział w opracowywaniu nowych przepisów, respektujących interesy kobiet. Wydaje się przeto, że warto przedstawić ich sylwetki i życiorysy.

Halina Wiewiórska – ur. 2 VIII 1888 r., zmarła 17 V 1967 r.

Studiowała jednocześnie prawo i historię na Wyższych Kursach Naukowych dla kobiet w Petersburgu. Po ukończeniu

tych kursów dopuszczona została do egzaminów na Uniwersytecie Petersburskim, gdzie otrzymała dyplom Wydziału Prawa w 1910 r.

Wobec tego, że żaden zawód prawniczy nie był wówczas dostępny dla kobiety, podjęła pracę w szkolnictwie jako nauczycielka historii w Warszawie.

Dopiero w Polsce niepodległej, kiedy otworzyły się dla kobiet wrota palestry polskiej, Halina Wiewiórska odbyła aplikację, zdała egzamin adwokacki i w 1925 r. wpisana została na listę adwokatów Izby Warszawskiej.

Jako pierwsza kobieta-adwokat wykonywała ten zawód do 1964 r., do przejścia na emeryturę. Cieszyła się powszechnym szacunkiem i zaufaniem. Wchodziła w skład władz korporacyjnych: kolejno Sądu Dyscyplinarnego, Warszawskiej Rady Adwokackiej, Naczelnej Rady Adwokackiej.

Oprócz praktyki zawodowej zajmowała się również pracą naukową; interesowała ją zwłaszcza zagadnienia prawa karnego i penitencjarnego. Publikowała wiele artykułów na powyższe tematy. Brała udział w opracowaniu Encyklopedii Podręcznej Prawa Karnego, wydanej w okresie międzywojennym pod redakcją prof. W. Makowskiego, do której opracowała dwa artykuły: *Odpowiedzialność karna osoby prawnej* (tom 3, s. 1188–1192) i „*Patronat*” – *Towarzystwo Opieki nad Więźniami i ich Rodzinami* (tom 3, s. 1283–1288). Była członkiem Międzynarodowego Zrzeszenia Prawa Karnego.

Brała również udział w pracy społecznej. Już jako studentka była członkiem zarządu Związku Młodzieży Postępowej, Związku Studentek Polek „Spójnia” i Klubu robotniczego „Promień”

– w Petersburgu. Następnie w Warszawie dała się poznać jako działaczka organizacji kobiecych i innych. Była członkiem zarządu Klubu Kobiet Postępowych, Polskiego Związku Kobiet z Prawniczym Wykształceniem, sekretarzem zarządu Towarzystwa Opieki nad Więźniami („Patronat”), członkiem Ligi Kobiet.

W czasie okupacji pomagała ludziom ukrywającym się przed gestapo. Sama została aresztowana, lecz po krótkim czasie zwolniono ją na skutek zapadnięcia na chorobę zakaźną. Córka jej poległa w Powstaniu Warszawskim. Po tym ciosie Helena Wiewiórska załamała się i nigdy już nie odzyskała dawnej energii.

Została odznaczona Złotym Krzyżem Zasługi.

Irena Kaliska – była pierwszą kobietą, która zapisała się na Wydział Prawa Uniwersytetu Warszawskiego w 1915 r. (liczba albumu studentów – 61). Dyplom uzyskała w 1921 r. Po odbyciu aplikacji wpisana została na listę adwokatów Izby Warszawskiej, jako trzecia z kolei kobieta, w roku 1927. Oprócz ogólnej praktyki adwokackiej specjalizowała się w prawie bankowym. Była radcą prawnym kolejno w Powszechnym Banku Związkowym S.A., Banku Zachodnim S.A. i Banku Rolnym. W latach 1952–1958 była radcą prawnym w Ministerstwie Energetyki, a następnie do 1961 r. w Instytucie Energetyki, skąd przeszła na emeryturę.

Należała do Polskiego Związku Kobiet z Wykształceniem Prawniczym. Na kongresie w Paryżu wybrana została skarbnikiem Międzynarodowej Federacji Kobiet Zawodów Prawniczych.

Maria Fuks – ur. 18 V 1885 r., zmarła 15 IX 1967 r.

Studia rozpoczęła w Szwajcarii na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu w Genewie. Musiała je przerwać wskutek wybuchu wojny w 1914 r. Studiowała następnie na wydziale prawa Uniwersytetu Warszawskiego w latach 1916–1921. Po odbyciu aplikacji sądowej rozpoczęła pracę w Prokuraturii Generalnej w listopadzie 1923 r. Była tam pierwszą zatrudnioną kobietą-prawniczką. Zyskała opinię wybitnego prawnika, powierzano jej najtrudniejsze sprawy. W 1928 r. mianowana została naczelnikiem wydziału Prokuraturii Generalnej.

W okresie okupacji ukrywała się, pracując poza zawodem prawniczym. Po zakończeniu wojny powróciła do Prokuraturii Generalnej w 1945 r. na stanowisko naczelnika wydziału, które zajmowała do listopada 1948 r.

1 XII 1949 r. mianowana została radcą Prezesa Głównej Komisji Arbitrażowej. Położyła duże zasługi przy organizowaniu pracy Komisji Arbitrażowej, powołanej do życia w 1949 r. do rozpoznawania sporów między jednostkami gospodarki uspołecznionej. Następnie zajmowała stanowisko dyrektora Biura Orzecznictwa Głównej Komisji Arbitrażowej, a ostatnio wiceprezesa Głównej Komisji Arbitrażowej.

Była wybitnym prawnikiem cywilistą. Miała poważny wpływ na kształtowanie kierunków orzecznictwa arbitrażowego. Była także członkiem redakcji wydawanego przez Instytut Nauk Prawnych pisma pt. „Orzecznictwo Sądów Powszechnych i Komisji Arbitrażowej”. Współpracowała przy redagowaniu wielu projektów ustaw z zakresu prawa gospodarczego.

Znalazła się wśród założycielek (wspólnie z Grabińską i Szulcową) Polskiego Związku Kobiet z Wykształceniem Prawniczym. Wchodziła w skład Rady Międzynarodowej Federacji Kobiet Zawodów Prawniczych.

Odnaczona została Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem X-lecia Polski Ludowej i Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Grażyna Szmurłowa – bezpośrednio po ukończeniu studiów na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego w 1924 r. rozpoczęła pracę w zawodzie prawnika w Prokuraturii Generalnej. Trwało to do roku 1929. W 1930 r. wpisana została na listę adwokatów i wykonywała praktykę adwokacką do 1971 r., do przejścia na emeryturę.

Już w latach młodzieńczych brała udział w pracy społeczno-politycznej. Jako 14-letnia dziewczyna wstąpiła do tajnych organizacji niepodległościowych. W latach 1920–1922 pełniła ochotniczą służbę wojskową, początkowo jako prosty żołnierz, następnie awansowała do stopnia plutonowego. Podczas okupacji hitlerowskiej walczyła w szeregach AK.

W życiu cywilnym współpracowała z licznymi organizacjami kobiecymi, pomagając im w różnych sprawach wymagających wiedzy prawniczej. Jest autorką, wydanego w 1937 r. w Warszawie, pierwszego zbioru przepisów prawnych dotyczących praw kobiet w Polsce pt. *Kobieta w prawie publicznym i prywatnym*, opracowanego przy współudziale H. Siemieńskiej i H. Alchimowicz. Praca ta została złożona w Lidze Narodów w związku z debatą nad położeniem prawnym kobiety w różnych krajach,

a także stała się podstawą do składania przez organizacje kobiece odpowiednich postulatów wobec polskiego rządu i Sejmu.

Była gorącą propagatorką nowoczesnych metod sądownictwa. Wydała w 1936 r. dwa zbiory przepisów prawnych, dotyczące ochrony zwierząt i ochrony roślin pod tytułami: *Jak prawo wspomaga rolnika w walce o przyrodę Polski* i *Rolnik, prawo i przyroda a gospodarstwo ojczyście*. W 1945 r. z jej inicjatywy i przy jej współpracy Ministerstwo Rolnictwa zorganizowało pierwszy w Polsce Ludowej zjazd sadowników celem propagowania nowoczesnych metod sądownictwa.

W okresie międzywojennym optowała za wprowadzeniem w Polsce instytucji małżeństw cywilnych i rozwodów oraz wspólności majątku dorobkowego małżonków. W latach 1945–1946 współpracowała przy opracowywaniu projektów nowego prawa majątkowego małżeńskiego i prawa spadkowego.

Otrzymała następujące odznaczenia: Medal za Wojnę, Medal Niepodległości, Medal X-lecia Niepodległości, Medal Wojska (czterokrotnie) i Krzyż Armii Krajowej.

Wanda Wóytowicz-Grabińska – studia prawnicze ukończyła na Uniwersytecie Warszawskim w 1924 r. Jako pierwsza kobieta w Polsce mianowana została w 1929 r. sędzią sądu grodzkiego w Warszawie, gdzie powierzono jej prowadzenie oddziału dla nieletnich. Na stanowisku tym pracowała do 1932 r., potem została radcą w Ministerstwie Opieki Społecznej. Niezwykle uzdolniona i energiczna, rozwijała szeroką akcję propagandową celem zainteresowania opinii

publicznej zagadnieniami przestępczości nieletnich.

Jako delegat Rządu Polskiego brała od 1930 r. udział w pracach Komisji Spraw Społecznych Ligi Narodów, gdzie szczególnie aktywnie uczestniczyła w opracowaniu uchwalonego w 1937 r. *Zbioru reguł dla sądów do spraw nieletnich, zakładów wychowawczych i organów pomocniczych*⁹.

Była członkiem wielu stowarzyszeń społecznych, m.in. Związku Kobiet z Wyższym Wykształceniem i Polskiego Związku Kobiet z Prawniczym Wykształceniem, którego była jedną z założycielek i członkiem zarządu. Ostatni z wymienionych związków miał na celu obronę interesów zawodowych kobiet-prawniczek oraz wywieranie wpływu na sprawy społeczno-prawne, ze specjalnym uwzględnieniem praw i interesów kobiet¹⁰.

Należała również do Międzynarodowego Zrzeszenia Sędziów dla Nieletnich i Międzynarodowej Federacji Kobiet Zawodów Prawniczych. Uczestniczyła w obradach kongresów tych organizacji.

Publikowała wiele artykułów w prasie prawniczej i kobiecej, zwłaszcza na temat przestępczości nieletnich i praw kobiet.

Jako wybitny znawca tematu, zaproszona została do współpracy przy wydawanej wówczas w Polsce pod redakcją prof. W. Makowskiego Encyklopedii Podręcznej Prawa Karnego, do której opracowała hasło *Nieletni*, obejmujące zagadnienia dotyczące przestępczości nieletnich, organizacji sądownictwa, prawa materialnego i procesowego w Polsce i innych krajach (tom 3, s. 1012–1061).

W okresie międzywojennym w Polsce Niepodległej położyła duże zasługi zaró-

wno na polu sądownictwa dla nieletnich, jak i w dziedzinie ochrony praw kobiet i walki o pozycję kobiety polskiej w zawodach prawniczych.

Wanda Kamińska – studia prawnicze ukończyła na Uniwersytecie Warszawskim. W latach 1928–1930 odbyła aplikację sądową. W 1930 r. mianowana została asesorem sądowym i otrzymała przydział do sądu dla nieletnich w Warszawie, którego kierownikiem była Wanda Grabińska. W 1932 r. mianowano ją sędzią grodzkim i powierzono kierownictwo sądu dla nieletnich w Warszawie wobec odejścia Grabińskiej do Ministerstwa Opieki Społecznej. Na stanowisku tym pracowała do 1939 r., wykazując bardzo dużo energii i inicjatywy. Pozyskała do współpracy wybitnych psychologów, pedagogów i lekarzy w instytucjach pomocniczych dla sądu, które powstały dzięki jej staraniom. Dzięki temu warszawski sąd dla nieletnich w okresie międzywojennym stał się bardzo nowoczesną placówką, wzorem dla innych sądów. Jako członek zarządów Towarzystwa Opieki nad Więźniami „Patronat”, Towarzystwa Patronatu nad Nieletnimi i Towarzystwa Opieki nad Dziećmi, zorganizowała przy pomocy tych organizacji szereg placówek wspomagających pracę sądu warszawskiego, a mianowicie: poradnię psychologiczną prowadzącą badania dzieci i młodzieży trudnej oraz popełniającej przestępstwa; schronisko dla chłopców tymczasowo zatrzymanych, gdzie prowadzono naukę szkolną i warsztaty; Dom Dziewcząt na Okęciu (zakład wychowawczo-poprawczy), gdzie również prowadzono naukę szkolną i warsztaty, stosując system półwolnościowy.

Z subwencji Ministerstwa Sprawiedliwości zorganizowała zakład obserwacyjno-rozdzielczy dla chłopców w Warszawie (na nieruchomości z fundacji Kiciego), gdzie przeprowadzano badania nieletnich, wymagających dłuższej obserwacji, w celu określenia stopnia ich rozwoju umysłowego i psychicznego oraz ustalenia, jaki zakład poprawczy będzie w danym wypadku najbardziej wskazany. W zakładzie tym prowadzono również naukę szkolną oraz warsztat ogrodniczy założony na przyległym terenie.

W latach 1938–1939 brała udział w rozplanowaniu i urządzeniu sądu dla nieletnich w nowo budowanym gmachu sądów w Warszawie.

Poza wymienionymi wyżej organizacjami społecznymi była również aktywnym członkiem Związku Kobiet z Wyższym Wykształceniem i Międzynarodowego Zrzeszenia Sędziów dla Nieletnich, w którego kongresie w Brukseli uczestniczyła razem z Grabińską.

W czasie okupacji była członkiem AK, Towarzystwa Opieki nad Więźniami „Patronat”, brała udział w tajnym przygotowywaniu projektów ustaw dotyczących nieletnich, w 1943 r. więziono ją na Pawiaku.

Po zakończeniu wojny od 1946 r. wykonywała zawód adwokata. W latach 1946–1967 w poradni społeczno-prawnej Ministerstwa Zdrowia udzielała bezpłatnych porad prawnych i zastępstwa sądowego kobietom w sprawach alimentacyjnych, o ustalenie ojcostwa i innych.

Odnaczona była trzykrotnie Złotym Krzyżem Zasługi.

Maria Hasińska – studia prawnicze ukończyła w 1927 r. i rozpoczęła aplika-

cję sądową. W 1931 r. mianowana została asesorem i przydzielona do sądu grodzkiego w Białymstoku, gdzie orzekała w sprawach karnych. Minister przez kilka lat zwlekał z nominacją jej na sędziego. Przeniesiona została do sekretariatu sądu okręgowego, lecz funkcji w sekretariacie nie pełniła, gdyż mianowano ją referendarzem w Ministerstwie Sprawiedliwości. Dopiero w listopadzie 1937 r. nominowana została sędzią sądu grodzkiego w Łodzi, gdzie powierzono jej sądenie spraw cywilnych. W czerwcu 1938 r. przeniesiono ją do sądu grodzkiego w Warszawie. Sądziła tu sprawy karne. Po wojnie sądziła również sprawy karne w sądzie grodzkim w Łodzi. Była pierwszą kobietą, której powierzono orzekanie w sprawach cywilnych i karnych osób dorosłych.

W marcu 1949 r. wpisana została na listę adwokatów i wykonywała ten zawód do czasu przejścia na emeryturę.

Zofia Gawrońska-Wasilkowska – ukończyła studia prawnicze na Uniwersytecie Warszawskim w 1932 r. Po odbyciu aplikacji sądowej pracowała w Prokuraturii Generalnej oraz publikowała prace z dziedziny prawa cywilnego polskiego i francuskiego.

Podczas II wojny światowej brała czynny udział w walce z okupantem hitlerowskim jako działacz podziemnego ruchu oporu. Po Powstaniu Warszawskim w 1944 r. osadzona została w hitlerowskim obozie zagłady w Ravensbrück, gdzie przebywała do wyzwolenia obozu przez wojska sowieckie.

Po powrocie do Polski zgłosiła się do pracy w sądownictwie i w 1948 r. otrzymała nominację na sędziego Sądu Najwyższego. W wykonywaniu funkcji sę-

dziowskich w Sądzie Najwyższym miała przerwę od 1952 r. do 1958 r. w związku z delegacją do pracy w Ministerstwie Sprawiedliwości. W 1956 r. mianowana ministrem sprawiedliwości, piastowała ten urząd w latach 1956–1957. Następnie w 1958 r. powróciła do Sądu Najwyższego i tu już pozostała do przejścia na emeryturę. Wywierała poważny wpływ na kształtowanie orzecznictwa Sądu Najwyższego w kierunku większej ochrony interesów kobiety i rodziny.

Zofia Wasilkowska jest pierwszą kobietą, która uzyskała stanowisko sędziego Sądu Najwyższego i jedyną kobietą, która piastowała urząd ministra sprawiedliwości w Polsce.

W latach 1952–1962 brała udział w pracach ONZ jako delegat Rządu Polskiego na Zgromadzenie Ogólne ONZ oraz w pracach Komisji Praw Człowieka i Komisji Praw Kobiet. W 1961 r. wybrana została przewodniczącą Komisji Praw Człowieka ONZ.

W latach 1951–1961 była posłem na Sejm PRL.

W organizacjach społecznych była: członkiem Prezydium Ligi Kobiet, przewodniczącą Sekcji Kobiet Prawników przy Zarządzie Głównym Ligi Kobiet, wiceprzewodniczącą Międzynarodowej Federacji Kobiet Zawodów Prawniczych.

Była aktywnym członkiem Związku Zawodowego „Solidarność” od chwili jego zorganizowania w Sądzie Najwyższym. Po rozwiązaniu związku brała udział w jego działalności konspiracyjnej.

Zofia Wasilkowska jest wybitnym znawcą prawa cywilnego, a zwłaszcza prawa rodzinnego. Wniosła duży wkład w opracowanie nowych przepisów prawa w PRL, uwzględniających równouprawnienie kobiet w dziedzinie prawa cywilnego i rodzinnego, oraz przepisów prawnych dotyczących ochrony pracy kobiet, ubezpieczeń społecznych, walki z alkoholizmem itp.

Jest autorką wielu publikacji z dziedziny prawa cywilnego i rodzinnego. Są to m.in.: *Tezy z orzeczeń Francuskiego Sądu Kasacyjnego* – 1937 r., *Ochrona posiadania w prawie cywilnym* – 1938 r., *Małżeństwo* – 1966 r., *Prawo w życiu kobiety* – 1968 r. i in.

Odnaczona: Sztandarem Pracy I kl., Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Czechosłowackim Orderem Lwa Białego, Orderem Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej.

Kobiety, korzystające dzisiaj z pełni praw cywilnych i obywatelskich, na ogół nie zdają sobie sprawy z tego, ile trudu poniosły i ile przeszkód musiały obalić ich poprzedniczki, aby te prawa zdobyć. Chcąc uchronić wiedzę na ten temat przed całkowitym zapomnieniem, starałam się, w miarę moich możliwości, przedstawić przebieg wypadków w zakresie stopniowego zdobywania przez kobiety dostępu do zawodów prawniczych oraz postaci pierwszych spośród nich, które pojawiły się w każdym z tych zawodów.

Nota o Autorce:

MARIA STYPUŁKOWSKA z d. Pieńkowska, ur. 30 stycznia 1907 w Rajgrodzie, naukę rozpoczęła w Samarze, kontynuowała w Częstochowie, a studiowała w Krakowie na Uniwer-

sytecie Jagiellońskim (1926–1930), ukończyła studia prawnicze i Polską Szkołę Nauk Politycznych (1927–1929).

Egzamin adwokacki zdała w maju 1936 r., uzyskała wpis na listę adwokatów Izby Warszawskiej. Od 1937 roku prowadziła własną kancelarię adwokacką przy ul. Brackiej 10 w Warszawie. Wysiedlona po upadku Powstania Warszawskiego znalazła się w Częstochowie, uzyskała wpis na listę adwokatów Izby Katowickiej, otworzyła kancelarię, a następnie wykonywała praktykę w zespole adwokackim w Częstochowie do przejścia na emeryturę w 1978.

W Katowickiej Izbie Adwokackiej była członkiem Rady (1960–1963) i członkiem Sądu Dyscyplinarnego (1957–1960). W latach 1969–1978 była vice-przewodniczącą Sekcji Kobiet Prawników przy ZG Ligi Kobiet w Warszawie, a w latach 1972–75 członkiem Rady Federation Internationale des Femmes des Carrieres Juridiques (Międzynarodowej Federacji Kobiet Wykonujących zawody Prawnicy) dla której opracowywała zmiany statutowe i była ich głównym referentem. Brała czynny udział w 4 międzynarodowych kongresach Federacji w Warszawie (1967), Windsorze (1970), Antibes (1973) i Lozannie (1973) i międzynarodowych seminariach ONZ w Warszawie n.t. „Realizacja Praw Ekonomicznych w Ramach Karty Praw Człowieka” i „Funkcja Wychowawcza Rodziny w Świecie Współczesnym”. Specjalizowała się w zagadnieniach międzynarodowych dot. praw majątkowych w rodzinie.

W Automobilkлубie Częstochowskim wchodziła w skład zarządu (1964–67) i sądu koleżeńskiego (1967–77).

Od przejścia na emeryturę współpracuje z redakcją katolickiego tygodnika „Niedziela” w dziale spraw międzynarodowych, czynnie posługuje się pięcioma językami: francuskim i rosyjskim od dzieciństwa, niemieckim i angielskim od wieku dojrzałego, ostatnio samodzielnie poznaczonym hiszpańskim.

Przypisy:

¹ J. Klemensiewicz: *Przebojem ku wiedzy*, Ossolineum 1961, s. 230–231.

² J. Hulewicz: *Sprawa wyższego wykształcenia kobiet w Polsce w wieku XIX*, Kraków 1939, s. 255 i 262.

³ *Księgi protokółów posiedzeń Wydziału Prawa* – Archiwum UJ.

⁴ D. Wawrzykowska-Wierciochowa: *Od prządki do astronautki*, Warszawa 1963, s. 352.

⁵ K. Loria: *Adwokat*, „Głos Sądownictwa” nr 2, 1935.

⁶ W. Wóytowicz-Grabińska: *Kobieta polska w zawodzie prawniczym*, „Bluszczy” nr 46, 1938, s. 14.

⁷ A. Bazińska: *Walka z przestępczością*, „Bluszczy” nr 46, 1938, s. 14.

⁸ G. Szumłowa: *Kobieta w prawie publicznym i prywatnym*, Warszawa 1937, s. 5.

⁹ A. Bazińska: *Walka z przestępczością*, „Bluszczy” nr 46, 1938, s. 12.

¹⁰ Statut Polskiego Związku Kobiet z Prawnicy Wykształceniem.

Skróty:

Dz.P.P.P. – Dziennik Praw Państwa Polskiego

DzU – Dziennik Ustaw